

fériáján máshol is – lényegében elitoktatás volt és maradt. Olyan valami, amit a 19. században építettek ki, és amire sok értelmiségi ma is vágyva tekint.

És épp itt van a bökkenője a felvételi vizsgák megtartásának vagy eltörlésének, teszem hozzá én. Korszerű gondolat egyetlen jól szervezett minősítő vizsgával elintézni a középiskolából kilépést és a belépést a felsőoktatásba. Ez azonban csak akkor fog úgy működni, ahogy tervezői kidolgozzák, ha mindkét rendszer egyformán szelektív marad – vagy mindkét rendszer egyformán nyitottá válik. Amíg az egyik ilyen és a másik olyan, addig föltétlenül kellene a zsilipek. Ha nem központi vizsgák, akkor helyi válogatások.

Napjainkban a középiskola még mindig dinamikus bővülő; és hosszú távon valószínűleg bővülni is fog, bár rövid távú megtorpanások nagyon is lehetségesek. Az iskolarendszerű felsőoktatás azonban határozottan őri elit jellegét. Felvételi vizsgákat alkalmaz és mindaddig fog is alkalmazni, ameddig a jelentkezők közt válogatni módja van. A jelenlegi megoldás – érettségi és fölvételi – jól illeszkedik ebbe a logikába. Kétszer szűri meg a jelentkezőket, de a szűrés ódióját csak egyszer hárítja a felsőoktatásra. Ahogy pestiesen mondják, ha nem volna, ki kéne találni.

* *

Nagy Péter Tibor tanulmánya, amelyre bevezetesként hívtakoztam, egy elejtett szálát vesz föl abban a vitában, amelyet ma érettségiről és fölvételiről folytatunk. A szálát először 1989-ben vettük föl, amikor a vizsga kérdését egyszerre néztük pedagógiailag és szociológiailag. Mostanra a pedagógiai megközelítés vette át a vezető szerepet. S ez így is van rendjén, ameddig a szakértők a vizsga módozatain dolgoznak. Ha azonban a pedagógiailag kívánatos módokat elkészülnek, kénytelenek vagyunk ismét társadalmi-politikai összefüggéseibe helyezni őket. Így nyerneket értelmet, így tölthetik be a nekik szánt funkciót.

(Az Akadémiai Kiadó Közoktatási kutatások c. sorozatából: Vidákvich Tibor: *Diagnosztikus pedagógiai értékelés*, 1990; Mátrai Zsuzsa szerk.: *Tanteru és vizsga külföldön*, 1991.

Az Educatio Kiadó Társadalom és oktatás c. sorozatából: Sáska Géza, Vidákvich Tibor szerk.: *Tanteru vagy vizsga?* 1990; Lukács Péter: *Színvonal és szelekció*, 1991; Ladányi János: *Révegeződés és szelekció a felsőoktatásban*, 1994.)

Kozma Tamás

VIZSGÁK NEMZETKÖZI KÖRNYEZETBEN

Az 1990-ben megjelent könyv egy összehasonlító nemzetközi oktatástudományi sorozat (Comparative and International Educational Series) könyvsorozat része. Célja oktatástudományi témák interdiszciplináris és nemzetközi keretben való bemutatása, összehasonlítása az oktatás területein, az óvodá-

tól a posztszekunder oktatásig, a politikától a gyakorlati megvalósulások bemutatásáig. A jelenlegi kötet anyagát az Összehasonlító Oktatástudományi Társaságok 1989-ben Montreálban *Összehasonlító nemzetközi kutatások a vizsgarendszerről* címmel rendezett kongresszusa adta.

A kötet anyaga a sorozat küldetéseként megjelölt céljait tükrözi: a tanulmányok az adott témát – a vizsgarendszert – nemzetközi keretben, párhuzamos leírások és összehasonlítások révén mutatják be. A tanulmányok színvonalá bár nem egyenletes, együttesen igen érdekes képet adnak a vizsgarendszerek különböző és hasonló működéséről. A témaválasztást a szerkesztők a bevezetőben a vizsgák szerepének jelentőségével, s ennek átalakulásával indokolják. A vizsgák az oktatási rendszerek legtöbbször meghatározó szerepet töltenek be, ez a szerepük azonban a középfokú oktatás eltömegesedésével jelentős mértékben átalakult, megváltoztatva az egyes vizsgák sajátos vonásait is. A vizsga ugyanakkor szándékos oktatási reformtörekvések célpontja ill. hordozója is lehet, közvetlenül vagy áttételesen járulva hozzá több, szándékolt változás megvalósulásához (pl. az iskola, az oktatás minőségének javítása, az oktatók és a tanulók motíváltságának erősítése, az új iskolai módszerek, oktatási reformok elterjesztése stb). A kötetben szereplő tanulmányok a vizsgák jelentőségét, alakulását egyes országok esetében önállóan is, s az egyes vizsgarendszereket egymással összevetve is tárgyalják, a változások a 80-as évek végéig követeve. Az első rész a tárgyban korábban születtek összehasonlító munkákat mutatja be, s esettanulmányokat közöl a vizsgarendszer jelenlegi helyzetéről a világ különböző sarkairól. Két távol-keleti ország, Japán és Kína vizsgarendszerének helyzetét mutatja be egy-egy tanulmány, az európai példákat ebben a részben Anglia és Svédország képviseli, a harmadik világból elsősorban afrikai tapasztalatokról esik szó. A kötet utolsó része összehasonlító tanulmányokat tartalmaz, pl. az angolszász és a mediterrán országok vizsgarendszereinek különböző alakulásáról, ezek változásairól, fontosabb közös vagy eltérő vonásairól.

Az első részben szereplő esettanulmányok alapján ítélve az egyes országok jelenlegi vizsgarendszerei, ill. ezek előtörténete, változási tendenciái jelentős különbségeket mutatnak. A tárgyalt országok közül néhányat kiemelve a vizsgarendszer működése terén szélsőségesen különböző gyakorlatok rajzolódhatnak ki. Hosszú ideje változatlan, nagy jelentősége van a vizsgáknak Japánban, ahol az egyetemre (különösen a rangosabb állami egyetemekre) való bejutás a jelöltek részéről kemény küzdelmet kíván, s ahol e versengésre különálló oktatási iparág is épült, az előkészítő magániskolák (juku) egész hálózatát alakítva ki. Hogy a vizsgák túlzott jelentőségének és kreativitást nem igénylő jellegének megváltoztatására irányuló törekvések a 80-as években nem sok eredménnyel jártak, az elemzők szerint egyszerre tudható be a hierarchikus japán társadalom státusz-igényének, az egyetemek közti nagy különbségeknek, az

egyetemi politikának és a hagyományos érdekeknek. Ezek együttesen a változtatás ellenében hatnak, s a „vizsgapokol” fennmaradását valószínűsítik.

Nagyobbak a változások az egyes európai országok gyakorlatában, ahol a vizsgák (elsősorban az érettségi vizsgák) rangját, s gyakori szimbolikus jellegét erősen kikezdte a középfokú oktatás eltömegesedése. Franciaországban az egységes *baccalauréat* vizsga időközben diverzifikálódott, elősegítve a francia középiskolai kurikulum kiterjedését és alásva az akadémikus középiskolátípust, a *lycée* privilegizált helyzetét. Annál nagyobb a vizsga jelentősége a felsőoktatási rendszerben a hallgatók 10%-át befogadó, zártságukat és elit jellegüket máig megőrző *grandes écoles*-okba bekerülés esetében. Németországban az akadémikus jellegű középiskolát (Gymnasium) elvégzők 13 évi tanulás után érettségi (Abitur) bírtokában szinte bármely felsőoktatási intézménybe felvételt nyerhettek. Az érettségizettek számának növekedésével azonban a felsőoktatási intézmények korlátozásokat vezettek be, a gimnázium differenciálódott, az érettségi felsőoktatásba való automatikus belépést biztosító jellege is megszűnt, ma egyre többen választják a továbbtanulás helyett az érettségi utáni szakképzési lehetőségeket. A legnagyobb változásokot megérintő ország a vizsgarendszer terén Kína, ahol az 50-es években az országosan egységes felvételi vizsga letétele révén még igen könnyű volt a felsőoktatásba jutás, a 60-as évekre azonban jócskán megnehezült. A kulturális forradalom idején, 1970 és 1976 közt a felvételi vizsgát eltörölték, visszaállítását követően igen éles verseny indult meg a felsőoktatási intézmények férőhelyeiért. A felsőoktatás iránti igények ma messze meghaladják az intézmények és a kormány anyagi lehetőségeit, az Államtanács az expanziót a posztsekunder oktatási formák felé igyekszik terelni. Ma a felvételi általános követelményei: 1. négy fő elv tiszteletben tartása, jogtisztelet, a szocialista modernizáció szolgálata szorgalmas tanulmányok révén, 2. középiskolai vég bizonyítvány, 3. megfelelő egészségi állapot, 4. házasság előtti családi állapot és 25 év alatti életkor.

A harmadik világ országai keretében tárgyalt afrikai országokban a vizsgarendszer változásai nem függenek az ország hagyományaitól, társadalmi, politikai berendezkedésétől. Ezen országoknak nemcsak gazdasága, de oktatási rendszere is a nyugati országok függvényében alakult. Afrikában nyugati mintára épült ki az oktatási rendszer, ezen belül a vizsgarendszer is. Sajátos, helyi oktatási kérdést csak a vizsgák nyelve vet fel. Az utóbbi két évtized változásai a vizsgarendszerben a technikai fejlődés következtében az objektívebb, formalizált tesztek fokozottabb alkalmazása felé mutatnak. A világbanki szakértők a vizsgarendszer átalakulásától a leendő munkaerő versenyképességének, rugalmasságának és adaptivitásának növekedését is várják.

A kötet utolsó részében tárgyalt nemzetközi összehasonlítások első tanulmánya egy computer reklám-idézettel in-

dít: „Minél inkább versengünk, annál kevésbé harcolunk”. A versengés, mint a 90-es évek egyik kulcsszava, egyben az oktatási rendszerekben, a vizsgarendszerekben az utóbbi években végbement változásoknak is egyik közös motívuma a nagyon különbözőképpen működő és alakuló európai vizsgarendszerekben. Az egyik legizgalmasabb tanulmány szerint az angolszász és a mediterrán országok gyakorlatát elemzi.

A két térség vizsgált országai (Anglia, USA, Németország, és Franciaország, Olaszország, valamint Spanyolország) jellegzetes eltéréseket és több közös vonást mutatnak. Míg az angolszász országokban a vizsgák hagyományosan a helyi vagy területi szervek ellenőrzése alatt működnek, a mediterrán országokban központilag ellenőrzöttek. A jelenlegi, a 70-es évekig visszavezethető változások a két térségben éppen egymásnak ellentétes irányban haladnak. Az angolszász országokban az országos testületek, intézmények felállítása (SEAC, NCC Angliában, Scholastic Aptitude Test, ill. American College Test az USA-ban) a vizsgarendszer központi ellenőrzésének megvalósítását jelenti, a mediterrán országokban ezzel szemben a területi hatóságok kaptak újonnan a korábbi állapothoz képest jelentős hatalmat a középfokú oktatásban. Ezekben az országokban az utóbbi időszak változásai következtében a tantervek és vizsgák nemzeti integrációs szerepe meggyengült, a nemzeti nyelv és kultúra korábbi hangsúlyos, kizárólagos szerepe a klasszikus műveltséget bizonyító tárgyakkal (latin, görög nyelvek) együtt háttérbe szorult, teret engedve egyfelől az idegen nyelveknek (elsősorban az angolnak), másfelől egyes területeken a kisebbségi nyelveknek (pl. Olaszország egyes részein a szlovén, a német, a francia is középiskolai vizsgatárgy lehet, hasonlóan Franciaország egyes részein a breton, a korzikai és az arab).

A vizsgát – elsősorban az érettségi – társadalmi és oktatási szerepét illetően az angolszász országokban az leértékelődés jellemzi, ez kevésbé alakult ilyen egyértelműen a mediterrán országokban (az olasz érettségi ma is jogosít a felsőoktatásba lépésre). A hagyományos különbségek ellenére a két térség országainak közös vonásai is vannak a vizsgarendszer tekintetében. A szóbeli vizsgákkal ellentétben például mindenütt inkább az írásbeli vizsgaformák kerülnek előtérbe, az egyfunkciós vizsgaformákkal szemben a többfunkciós vizsgák vannak terjedőben (a vizsgák egyszerre jelentenek tantervi kontrollt, új tantárgyak legitimálását, s szerepük van a helyi értékelésekben, az elszámoltathatóságban, stb.). A vizsgák hatásában hasonlóság, hogy a tanulók értékelése és szelektálása, s a tanárok eligazítása helyett egyre inkább a tanárok és iskolák szelektálása és a tanulók eligazítása jellemző. A vizsgák tartalmát tekintve az enciklopédikus jelleggel szemben inkább a specializálódás, az akadémiai jelleggel szemben a szakmaiabb, technológiai szempontok, a nemzetivel szemben a közmopolita értékek érvényesülnek. A közös vonásoknak úgy tűnik, közös eredőik is van-

nak – a tömegesség és a computer-reklám kulcsszavának, a versengés élenkítésére irányuló törekvés.

(*Examination: Comparative and International studies. Ed. by Max A. Eckstein and H. J. Noah. Oxford, Pergamon Press, 1990.*)

Imre Anna

MERRE TART AZ OKTATÁSÉRTÉKELÉS?

A pedagógiai mérés és értékelés terén túl vagyunk egy olyan korszakon, amikor is a szakmai vita főként a pszichometria technikai kérdéseire, és arra korlátozódott, hogy a tanulási teljesítményeket hogyan lehetne még pontosabban mérni. Másrészt, néhány „világméretű” nemzetközi felmérés is lezajlott, sok ország részvételével, amelyeknek pozitív és negatív metodikai és filozófiai tapasztalatai egyaránt összegzésre várnak. Szakmai berkekben egyre sürgetőbbek azok a kérdések is, hogy miként lehet komplexebb készségeket és képességeket mérni, és hogyan lehet megbízhatóbbá tenni, hogy a mérés a tényleges viselkedést és ne a mérés által erősen befolyásolt viselkedést tárja fel.

A mérések általános céljaiban, és eszközként felhasználásában is jelentős változás érzékelhető. Az oktatásértékelés nagyobb jelentőséget kap szinte világszerte mindenütt, mert az egyes kormányok növekvő mértékben kezdték alkalmazni az értékelést az oktatásra kifejtett hatás eszközeként. Ma már úgy vélik, hogy az értékeléssel kapcsolatos „jelzőpóznák” – legyenek akár az egyéni életlehetőségek mutatói, vagy az intézményes minőség értékelésének mutatói – sajátosan hatékony eszközként, áttételesen fejtik ki hatásukat az oktatási rendszerre. Az értékelés, mint eszköz a legáltalánosabb szinten, az ország standardjainak, illetve a más országokhoz viszonyított standardoknak a kimutatásával nyújthat biztosságot az oktatási rendszer minőségéről, hatékonyságáról.

E tényezők együttese bátorította az értékelési politika elemzése területén megjelenő alapirodalom felgyorsulását. Ennek az irodalomnak egyik reprezentánsa a Routledge (London) kiadásában 1990-ben megjelent tanulmánykötet, *Az oktatási értékelés változásai* címmel. A tanulmánykötet fejezetei eredetileg a Brit Nemzetközi és Összehasonlító Oktatási Társaság 23. konferenciájának előadásaiként hangzottak el 1988. szeptemberében, Bristolban. A konferencia témájának választásával (mely azonos a konferenciakötet címével) az értékelési politika 80-as évek végén felvetődött kérdései iránti érdeklődés gyors növekedésére reflektáltak. A kötet három jól elkülöníthető részbe sorolja az előadások közül kiválasztott 15 tanulmányt. Az I. részben (*Az oktatásban alkalmazott értékelések táulatainak összehasonlítása*) olyan tanulmányokat fogtak egybe a szerkesztők, amelyek

koncepcionális kereteket nyújtanak azoknak az értékeléssel kapcsolatos nemzetközi kérdéseknek, amelyeket a kötet egésze felvet. Az értékeléssel kapcsolatos elvi és gyakorlati fejlődési irányokat az értékelés területeinek és szerepének elméleti jellegű elemzési kontextusába helyezték. A nemzetközi perspektívák bemutatásával feltárják az értékeléssel kapcsolatos legígéretesebb és legaggasztóbb jelenlegi fejlődéseket. Az itt felvetett kérdések némelyikét sokkal részletesebben fejt ki a kötet II. része (*Az országos vizsgák összehasonlító táulatai*). E II. rész explicittebb formában írja le az országos vizsgák szerepének változásait (például az angliai és walesi vizsgarendszer akkori friss változásának első tapasztalatait). A kötet III. része (*A kompetenciák kiválasztása, bizonyítása és akkreditációjá*) elsősorban a fejlődő országok gyakorlatát elemzi. Az új és a megmerevedtnek mondható régi ellentéte között lévő feszültségekre világít rá. A fejlődő országok vizsgáiban a szelekció túlhangsúlyozott kényszere áll szemben azzal, amit a fejlett, főképpen európai országokban egyre inkább tapasztalunk, nevezetesen azzal, hogy a relatív kompetenciák vizsgálata helyett az abszolút kompetenciák felmérése kezd hangsúlyosabbá válni.

Ezeknek a cikkeknek az egybegyűjtése időszzerű tanulmányt bocsát rendelkezésünkre. Az az általános perspektíva, amelyet a könyv bemutat, kiemeli azokat a közös dolgokat, amelyekkel a tanárok, a tanulók, az oktatási döntéshozók, a politikusok világszerte szembe találják magukat, amikor az egyensúlyt keresik az egyetemesség és a nemzeti fejlődés, valamint az oktatási kötelezettségek és a véges állami források között.

A tanulmányok közül néhányat kicsit részletesebben is érdemes bemutatni, aktualitásuk, egyetemes mondanivalójuk, vagy éppen különlegességük miatt.

Angela Little *Az értékelés szerepének felülvizsgálata nemzetközi kontextusban* című munkája szellemes „tesztkérdéseket” feltéve inspirálja az olvasót arra, hogy gondolja át az oktatási értékeléssel kapcsolatos történelmi dátumokat. A brit érettségi vizsga megváltoztatásának menetét és szükségességét elemezve lépésről lépésre bővíve mutatja be a szerző, hogy az értékelés szerepével kapcsolatos gondolkodásban az elemzésnek hét szintjét lehet megkülönböztetni. (1. a tanuló, 2. a tanuló és a család, 3. a tanuló és a tanár, 4. társadalmi, politikai és gazdasági csoport, 5. egy ország társadalmá, 6. regionális társadalom és 7. nemzetközi társadalom szintjei). Megmutatja, hogy ezeken a szinteken az értékelés mit segít elő és mit korlátoz.

Az összehasonlító és nemzetközi értékelő tanulmányokra nézve ötféle következményt vázol fel. Először: „Amennyiben az összehasonlítással többet szeretnénk, mint érdekes információkat nyerni arról, hogy mi történik más országokban, a többszintű kontextust kell hangsúlyozni, és el kell kerülni a kísértést, hogy túl gyorsan elhagyjuk az értékelés bizonyos aspektusait az országok összehasonlításának felgyorsítása érdekében. A második hozam annak felisme-